

**T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ**

**DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
WORKING PAPER SERIES**

Tartışma Metinleri

WPS NO/ 26 /2016-05

**ULUSLARARASI TİCARET DÜZENLEMELERİ BAĞLAMINDA DÜNYA
TİCARET ÖRGÜTÜ KURALLARI VE SÖZLEŞMELERİNİN
İNCELENMESİ VE TÜRKİYE İÇİN DEĞERLENDİRME.**

Rovshen YOLCHUYEV¹

---

¹ volchuyev.rovshen@gmail.com İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası Ticaret Hukuku ve Avrupa Birliği Tezli Yüksek Lisans öğrencisi

Uluslararası Ticaret Düzenlemeleri Bağlamında Dünya Ticaret Örgütü Kuralları ve Sözleşmelerinin İncelenmesi ve Türkiye İçin Değerlendirme.

Özet

Küreselleşme ile başlayan yeni dünya düzeni sürecinin oluşmasında uluslararası kuruluşlar önemli rol oynamaktadırlar. Bu kuruluşlar içerisinde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), ticari faaliyetlerin düzenlenmesi, hayata geçirilmesi ve küresel ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla yapılan uluslararası anlaşmaların gerçekleşmesinde kurumsal görev üstlenmiştir. Bu çalışmada, DTÖ'nün oluşumu, kuralları ve sözleşmelerinin uluslararası ticaret sistemde yeri, DTÖ kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler ve sonuçları, DTÖ'nün uluslararası ticarete etkisi ve Türkiye için, DTÖ anlaşma ve kurallarının ortaya çıkardığı hukuki durumun değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dünya Ticaret Örgütü; Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması; Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması.

Rules of World Trade Organization, Examining its Engagements and Assessment for Turkey in Context of International Trade Regulation.

Abstract

International bodies acts an important part for forming the new world order which begins with globalisation. Among these bodies, World Trade Organisation (WTO) has taken on institutional tasks such as adopting and regulating commercial activities, recognising international treaty in order to liberalise global trade. In this present study; formation of WTO, the place of its rules and engagements in the international trade system, the meetings and results which took place within the scope of WTO, the organizational impact of WTO on the global trade, and evaluates the legal status which are caused by principles and contracts of WTO for Turkey.

Keywords: World Trade Organization; General Agreement on Tariffs and Trade; Dispute Settlement Mechanism.

GİRİŞ

Bretton Woods Konferansı ile uluslar üstü bir kurum olarak oluşturulan ve devletlerin korumacı politikalarından vazgeçip dış ticaretlerini serbestleştirmesi, gümrük duvarlarının indirilmesi, yeni pazar imkanlarının yaratılmasına hizmet eden Dünya Ticaret Örgütü, kuruluş amaçlarına ulaşabilmek için bugün dünyanın 161 devletini kendi çatısı altında toplamış ve üye devletleri kapsayacak şekilde anlaşmalarla dünya ticaretinin hukuksal altyapısını ve kurallarını oluşturmuştur.

Korumacı dış ticaret politikalarının dünya ticaretini azaltıcı etkisi ve bunun yarattığı ekonomik krizler ve refah kaybı II. Dünya savaşı sonrasında dünya ticaretinin artırılmasını ve korumacılığın azaltılmasını sağlayacak kurum ve kuruluşların oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Bu çerçevede 1944 yılında A.B.D.'nin Bretton Woods kentinde düzenlenen toplantılarda oluşturulan Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması (GATT) uluslararası ticaretin düzenlemesi bağlamında çeşitli kurallar ve sözleşmelerin hayata geçirilmesine öncülük etmiştir. Dünya ticaretinin bugün ki hukuki çerçevesi büyük ölçüde bu düzenlemelerin sonucudur. 1995 yılında GATT'ın devamı olarak oluşturulan DTÖ dünya ticaretinin kurallarının ortaya konulmasında uluslar üstü bir kurum olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Dünya ticaretinin hukuki çerçevesinin oluşturan GATT ve DTÖ sözleşme ve kurallarının incelenerek, GATT anlaşmasını imzalamış ve DTÖ üyesi olmuş olan Türkiye'nin bu anlaşma ve üyeliğinden ortaya çıkan hukuki durumların irdelenmesinin önem arz ettiği değerlendirilmektedir. Bu düşünce bağlamında yapılan bu çalışmamızın birinci bölümünde DTÖ kurum, kuralları ve işleyişiyle incelenmiş, ikinci bölümde DTÖ Bakanlar Konferansları ve sonuçları kısaca ele alınmış, üçüncü bölümde DTÖ'nün dünya ticaretine katkısı irdelenmiş, dördüncü bölümde Türkiye açısından değerlendirme yapılarak sonuç kısmına yer verilmiştir.

1. Dünya Ticaret Örgütü

II. Dünya Savaşı sonrası dünya piyasalarında ekonomik ve ticari anlamda gelişmelerin yaşanması, devletlerin savaş esnasında uyguladıkları korumacı politikalarında değişmesine sebep olmuştur. Bu anlamda, geçici anlaşma olarak

kurulan GATT ile dünya ticaretinin serbestleşmesi sağlanması amaçlanmıştır. Ülkelerin uzun vadeli istikrarının sağlanması için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB)'si aracılığıyla krediler verilmiş ve bu sayede dünya ekonomisi ve ticaretini canlandırmak hedeflenmiştir. Ancak, devam eden süreçte IMF tarafından verilen kredilerin tahsilinde sorunların yaşanması² uluslararası kuruluşları bu hukuksal sorunların çözülmesi ve uluslararası düzeyde yapılan sözleşmelerin hukuki altyapısının oluşturulması arayışına girmeye teşvik etmiştir. Böyle bir oluşumun kurulması Bretton Woods ekonomik yapılanmasının yarım kalan üçüncü ayağının tamamlanması anlamına gelmekteydi.³ Bu maksatla, 15 Nisan 1994 tarihinde 125 ülkenin imzasıyla dünya ticaretinin hukuksal yapısını oluşturan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur.⁴

Merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde bulunan DTÖ'nün kuruluş amacı, Kurucu Anlaşma'nın III. Maddesi'nde de belirtildiği gibi⁵, Bakanlar Konferansı tarafından kabul edilecek kararlara göre üye devletler arasındaki ticari ilişkileri forum ya da forumlar düzenlemek yoluyla şekillendirmek ve bu sonuçların uygulanabilmesi için gereken ortamı yaratmaktır.⁶ Bu amaçları hayata geçirmek maksadıyla DTÖ bir çok konuda üye devletlerle anlaşmalar imzalamaktadır. DTÖ Anlaşmaları, tarım, tekstil ve giyim, hükümet alımları, fikri mülkiyet hakları ve birçok farklı alanlarda yapılan ticari faaliyetleri kendi bünyesinde bulundurmaktadır. Bir birinden farklı konuları içeren anlaşmaların esasını sağlayan temel ilkeler mevcut olup bunlar Çok Taraflı Ticaret Sistemi'nin temel yapısını oluşturmaktadır. Bu ilkelere, en çok kayırlan ülke ve ulusal işlem ilkesi GATT 47'de olduğu gibi, DTÖ'de de kabul edilmiş ve ayrımcı olmama ilkesi adı altında birleştirilmiştir. Ek olarak şeffaflık, karşılıklı olmama ve öngörülebilirlik, rekabetin geliştirilmesi gibi birçok ilkesi de mevcuttur.

---

²Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye, 20.yy'ın Sorgulanması**, Cilt II, Otopsi Yayınları, İstanbul, 1999, s.508.

³Davut Ateş, **Uluslararası Örgütler; Devletlerin Örgütlenme Mantiği**, Dora Yayınları, Bursa, 2012, s.204.

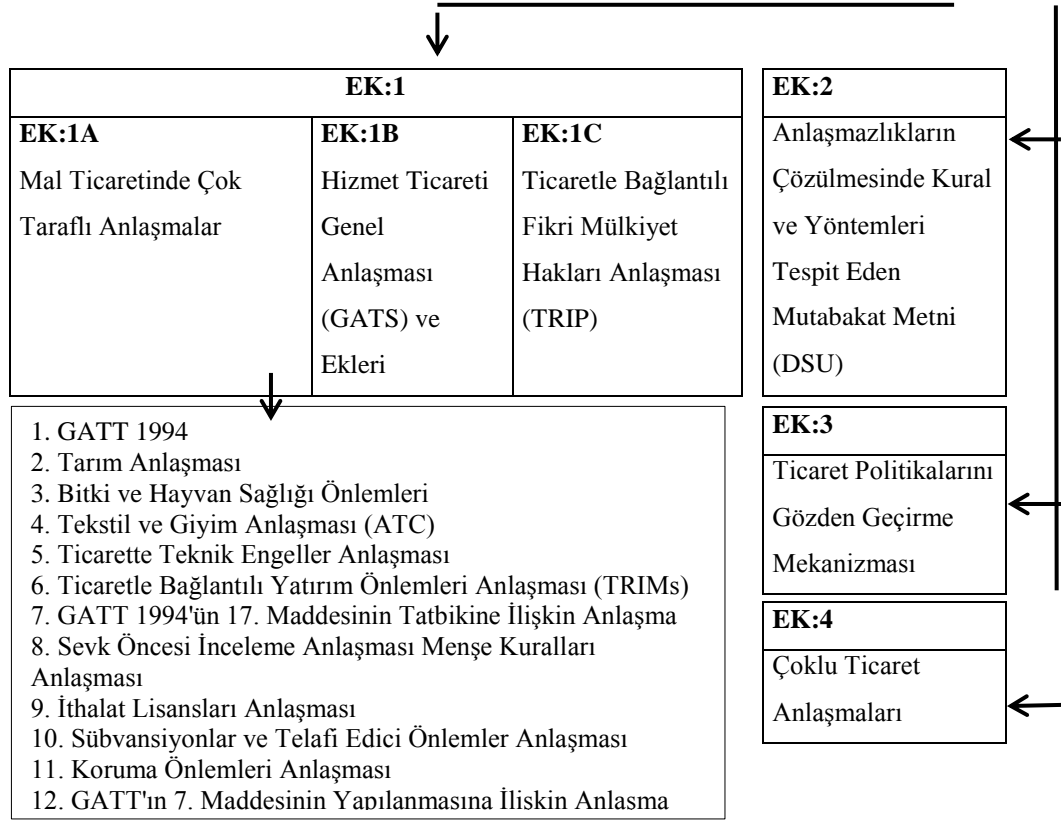
⁴Hamza Çeştepe, "Dünya Ticaret Örgütü: Anlaşmadan Kurula", Ekonomik Entegrasyonlar Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, ed. Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Basım Yayın, Bursa, Ekim, 2013, s.244-247.

⁵DTÖ Kurucu Anlaşması, Madde III,

⁶DTÖ Kurucu Anlaşması, Madde III, I ve II. Paragraflar.

Bu ilkeler, DTÖ Anlaşması'nın yanı sıra, GATT 94, GATS ve TRIPS Anlaşmaları'nın da maddelerinde belirtilmiştir.⁷

DTÖ, nihai senet olma özelliği taşıyan DTÖ Kuruluş Anlaşması ile kurulmuş ve bu anlaşmanın VIII. Maddesi, I. Paragrafına göre 28 adet Çok Taraflı ve Çoklu Ticaret Anlaşması ve bunlara bağlı olan hukuki metinlerden oluşmaktadır.⁸ DTÖ Anlaşması; Şekil 1'de görüldüğü gibi mal, hizmet ve fikri mülkiyet haklarını da kapsayan, dört adet ek anlaşma ve bu eklerin alt anlaşmalarını kendi çatısı altında düzenlemektedir.

Şekil 1 : Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması (Marakeş Anlaşması)

Kaynak: Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara,2002, s.160.

⁷ WTO, **Understanding The WTO: Basic, Principle of The Trading System**, (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm (Erişim Tarihi: 18.11.2015)

Meltem Sarıbeyoğlu, **Uluslararası Ekonomi Hukuku Açısından Dünya Ticaret Örgütü Gümrük Birliği ve Türkiye**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2010, s.62.

⁸ DTÖ Kurucu Anlaşması, Madde VIII.

Ek 4'te yer alan Çoklu Ticaret Anlaşmaları 4 farklı anlaşmayı içermektedir. Bu anlaşmalardan Sivil Uçak Ticareti Anlaşması ve Devlet Alımları Anlaşması – GPA halen yürürlükte iken, Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması ve Uluslararası Sığır Eti Anlaşması 1998 yılı itibari ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Yukarıda belirtilen Ek 1, 2 ve 3'de var olan anlaşmalar ve bunlara bağlı alt hukuki metinler, DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın ayrılmaz bir bölümüdür.⁹ Yani, Kurucu Anlaşmayı imzalayan tüm üye devletler, söz konusu diğer alt anlaşmaları ve onlara bağlı hukuki metinleri de koşulsuz şartsız kabul etmiş sayılırlar.¹⁰ Ancak Kurucu Anlaşma'nın II.Madde'sinin III.Paragrafi'nda belirtildiği gibi, Ek 4'te yer alan Çoklu Ticaret Anlaşmaları sadece bu anlaşmayı imzalayan taraflar için bağlayıcıdır.

Hizmet Ticaret Genel Anlaşması, hizmet sektörüne yönelik düzenlemeler ile DTÖ üyelerinin uluslararası hizmet pazarına girişinde sağlanmaları gereken şartları kapsamaktadır.¹¹ Uluslararası ticaretteki engelleri ve sorunları aradan kaldırmak amacıyla fikri mülkiyet haklarının korunmasında yeterliliği ve etkinliği arttırmak, uygulamaya ilişkin usul ve yöntemleri belirlemek **Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS)** yoluyla hayata geçirilmektedir.¹²

DTÖ sisteminde farklı çıkarlara sahip ülkelerin olması kararların kabulünde uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. DTÖ Anlaşmaları kapsamında en çok uyuşmazlık yaşanan konu hiç şüphesiz ki Tarım Anlaşması'dır. Bu anlaşma temel olarak 3 başlıktan; pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyonlarından oluşmaktadır.

Tarım Anlaşması'nın ilk temel pazara giriş bölümünde genel olarak kabul edilen kural “yalnızca tarifeler” kuralıdır. Bu kurala göre, GATT döneminden itibaren tarım alanında uygulanan miktar kısıtlamaları, sabit olmayan ithalat vergileri, ve gönüllü uygulanan ithalat kısıtlamaları gibi bir çok önlemler kaldırılarak belli tarifelere

---

⁹ DTÖ Kurucu Anlaşma, II.Madde, II. Paragraf.

¹⁰ Bernard Hoekman, **The WTO: Function and Basic Principles**, Bernard H, Aaditya Mattoo ve Philip English (der), Development, Trade and The WTO, A.Handbook, Wash.D.C; World Bank, 2002, s.45.

¹¹ Emin Ertürk, **Uluslararası İktisat Teori ve Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan, 2010 s.215.

¹² DTÖ Kurucu Anlaşması, 1C. Eki.

bağlanmıştır.¹³ DTÖ yürürlüğe girdiği tarihten itibaren (1995) gelişmiş ülkeler (GÜ) ve gelişmekte olan ülkeleri (GOÜ) tarifikasyon paketine dahil etmiş, az gelişmiş ülkeler (AGÜ) ise bu paketten yararlanamamış ve tarife dışında kalmıştır.¹⁴

Tablo 1: Uruguay Turu'nda Kabul Edilmiş Tarımsal Tarife Hedefleri

Tarifeler	Gelişmiş Ülkeler 6 Yıl: 1995 – 2000	Gelişmekte Olan Ülkeler 10 Yıl 1995 - 2004
Tüm tarımsal ürünler için ortalama indirim	%36	%24
Ürün başına asgari indirim	%15	%10
İç Destekler		
Toplam desteklerde kesinti	%20	%13
İhracat		
Sübvansiyon değerleri	%36	%24
Sübvansiyon edilen ürün miktarı	%21	%14

Kaynak: WTO, Understanding The WTO: The Agreements, Agriculture: Fairer Markets for Farmers (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm (Erişim Tarihi: 03.01.2016)

Tablo 1’de gösterildiği gibi tarım ürünlerine uygulanan tarifelerde 2001 yılına kadar GÜ %36, GOÜ’de ise 2005 yılına kadar %24 oranında tarife indirimleri yapılmıştır. GOÜ’re uygulanan indirimler Türkiye için de bağlayıcı olmaktadır.¹⁵ Tarımsal ürün başına asgari indirim kapsamında GÜ’lere 6 yılda %15, GOÜ’lere ise 10 yılda %10 indirim sağlanması planlanmıştır.¹⁶

Doha Turu kapsamında yapılan görüşmelerde de tarım alanı ülkelerin başlıca müzakere konusu olmuştur. Bu kapsamda, 6 Aralık 2008 tarihinde yapılan tarım

¹³ Talat Kaya, **Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşmalarının İç Hukukta Uygulanması**, Legal Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2015, s. 29.

¹⁴ Ceren Aydın, **Dünya Ticaret Örgütü Tarım Müzakereleri, AB ve Türkiyenin Pozisyonları, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Tarım ve Balıkçılık Dairesi Uzmanlık Tezi**, Mayıs, 2004, Ankara, s.20.

¹⁵ Sadi Uzunoğlu, Kerem Alkın, Can Fuat Gürlesel ve Uğur Civelek, “Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma”, **İTO Yayınları**, İstanbul, 2001, s.65.

¹⁶ WTO, **Understanding The WTO: The Agreements, Agriculture: Fairer Markets for Farmers** (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm (Erişim Tarihi: 03.01.2016)

müzakerelerinde Gözden Geçirilmiş Taslak Modalite Belgesi'nin pazara giriş bölümünde yapılan düzenlemelere göre, GOÜ'e özel ve lehte muamele kapsamında yapılacak indirimler GÜ'den daha uzun sürede ve daha düşük oranlarda indirim sağlanacaktır. Nitekim, bu rakamlar GÜ'ler için %54 iken GOÜ'ler için %36 olarak belirlenmiştir.¹⁷

Tarım Anlaşması'nın ikinci temeli iç desteklerdir. Burada amaç, üye devletler arasında haksız rekabeti önlemek, doğrudan üretim ve ticarete etkisi olmayan destekleri en aza indirmektir. DTÖ üyelerinin verebileceği iç destek ölçüsü 1986-1988 yılları temel kabul edilerek hesaplanmaktadır. İç destekteki indirim oranı GÜ'de 6 yılda %20, GOÜ'de 10 yılda %13 olarak belirlenmiştir.¹⁸

DTÖ'nün sonuncu kuralı ise ihracat sübvansiyonlarıdır. Bu kural, DTÖ kapsamında Tarım Anlaşması'nın IX. Maddesi'nde detaylı şekilde açıklanmıştır. Doha Turu kapsamında tarım alanında yapılan müzakereler sonucu, 24 Aralık 2015 tarihinde yapılan X. Nairobi Bakanlar Konferansı'nda ihracat sübvansiyonları kaldırılmıştır.¹⁹ Bu kapsamda yapılan düzenlemede belirtildiği üzere, gelişmiş ülkeler ihracat sübvansiyonlarını derhal kaldıracak, gelişmekte olan ülkeler ise 2018 yılına kadar (daha önce bildiri yapılanları 2022 yılı sonuna kadar) kaldıracaklardır.²⁰

2. DTÖ Bakanlar Konferansları ve Sonuçları

DTÖ kapsamında üst düzey karar verme organı genellikle iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı'dır. Olağanüstü her hangi bir durumun yaşanmaması halinde üye devletlerin dış ticaretinden sorumlu Bakanları bu konferanslarda toplanarak dünya ticaretinin geleceğine yön veren kararlara imza atmaktadırlar. DTÖ kapsamında 10 Bakanlar Konferansı gerçekleştirilmiştir.²¹ 1996'dan itibaren başlayan ve halen devam eden DTÖ Bakanlar Konferansları kapsamında, dünya

¹⁷ Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Dünya Ticaret Örgütü", (Çevrimiçi) <http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Menu/18/Dunya-Ticaret-Orgutu> (Erişim Tarihi 15.12.2015).

¹⁸ A. Halis Akder, "Dünya Ticaret Örgütü'nün 2004 Yeni Çerçeve Anlaşması", (Çevrimiçi) <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyay/eylul2004/goruseylul2004.html>, (Erişim Tarihi 15.12.2015)

¹⁹ M. Sait Akman ve Aran Bozkurt, "DTÖ Nairobi Bakanlar Konferansı ve Dünya Ticaretinin Geleceği", **TEPAV Değerlendirme Notu**, Aralık, 2015, s.3.

²⁰ Ministerial Conferences: Documents of the Nairobi Ministerial Conference, WT/MIN(15)/W/48, 19, Aralık, 2015.

²¹ WTO, **Ministerial Conferences**, (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm (Erişim Tarihi: 21.01.2016)

ticaret ve ekonomisinin yanısıra, DTÖ'ne üye olan devletlerin bir çok sorunları gündeme taşınmış ve bu sorunlara çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Ancak, geride kalan 10 yıllık sürece bakıldığında ne yazık ki, kayda değer bir sonucun alınmadığı görülmektedir. Nitekim, 2003 yılında yapılan V. Cancun Bakanlar Konferansı sırasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar halen giderilememiş,²² bu sebepten de bir çok üye devlet Doha Turu'nun artık sonlanmasının daha faydalı olacağına inanmaktadır. Çünkü bu kadar karmaşık bir durumda "tek taahhüt" ilkesi ile faaliyet gösteren Doha Turu görüşmelerinin her hangi bir sonuca bağlanması oldukça zordur.

DTÖ'nün sonuncu Bakanlar Konferansı 15-18 Aralık 2015 tarihlerinde Kenya'nın başkenti Nairobi'de düzenlenmiştir.²³ Doha Turu'nun Nairobi Bakanlar Konferansı sonucunda da tamamlanamaması, bir önceki turda azda olsa elde edilen olumlu sonuçlara rağmen Nairobi Konferansı, DTÖ açısından büyük hayal kırıklığı yaratmıştır.²⁴ Konferans kapsamında, üzerinde en çok uzlaşma sağlanan konu, tarım alanında ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması olmuştur. Bu gelişmenin ne kadar önemli olduğu DTÖ Genel Direktörü Azevedo'nun; "*Tarım alanında elde olunan bu gelişme, 20 yıllık Doha Turu kapsamında tarım müzakerelerinde alınan en önemli karar olmuştur.*"²⁵ sözlerinden de açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

3. DTÖ'nün Dünya Ticaretine Katkısı

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan ulusal ekonomik atılım programları vasıtasıyla uluslararası ticaret, yeni bir döneme girmiştir. Bu anlamda, GATT ve sonrasında gelen DTÖ kapsamında yapılan toplantı ve turlarda alınan kararlarla serbest ticaret uygulamaları adım adım hayata geçirilmiştir. Yani, 1947 yılında sanayi ürünleri gümrük vergisi %40 iken, GATT 47 Anlaşması'nın kurulmasından sonra, 1960'ların sonunda bu rakam %10'a, 1990 yılında %5'e ve 2006 yılında ise %3'e kadar indirilmiştir.²⁶ II. Dünya Savaşı sonrası 1948 yılında dünya ticareti hacmi 60 milyar

---

²² Akman ve Bozkurt, **a.g.e**, s.4.

²³ WTO, **Ministerial Conferences: Tenth WTO Ministerial Conference**, (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/mc10_e.htm (Erişim Tarihi: 10.03.2016)

²⁴ Akman ve Bozkurt, **a.g.e**, s.3.

²⁵ WTO, **Ministerial Conference 10th Nairobi : WTO members secure "historic" Nairobi Package for Africa and The World**, 19.Aralık,2015, (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/news_e/news15_e/mc10_19dec15_e.htm (Erişim Tarihi: 10.03.2016)

²⁶ Mehmet Dalar, "Dünya Ticaret Örgütü: Bağlantı Sorunu Açısından Bir Dönüşüm Analizi", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XXV, Sayı 2, 2006, s.125-157.

dolar, 1958’de 110 milyar dolar olmasına rağmen²⁷, 2001 yılında 12 trilyon 676 milyar doların üzerine çıkmıştır.²⁸ 2014 yılında bu rakam, 18 trilyon 906 milyar dolara yükselmiştir.²⁹

Tablo 2 : Dünya Mal İhracat Hacmi ve Türkiye’nin Dünya İhracatındaki Payı 2003 – 2014 (Milyon \$)

Yıllar	Dünya	Türkiye	Türkiye’nin Dünyadaki Payı (%)
2003	7.587.000	47.253	0.62
2004	9.219.000	63.167	0.69
2005	10.503.000	73.476	0.70
2006	12.125.000	85.535	0.71
2007	14.017.000	107.272	0.77
2008	16.154.000	132.027	0.82
2009	12.545.000	102.143	0.81
2010	15.289.000	113.883	0.74
2011	18.291.000	134.907	0.74
2012	18.323.000	152.537	0.83
2013	18.407.000	151.802	0.81
2014	18.906.000	157.622	0.83

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi, “Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015”, s.14, (Çevrimiçi) <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ekonomi-ve-dis-ticaret-raporu-1.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Tablo 2’de gösterilen dünya mal ihracat hacmine baktığımız zaman, dünya ihracatı 2003 yılı sonrası daha hızlı bir büyüme istikrarı yakalamıştır.³⁰ Dünya mal ihracatında 2008 yılına kadar devam eden artış, 2008-2009 yıllarında Mortgage Krizi’nin patlak vermesiyle keskin şekilde azalmıştır. Ancak, GOÜ’nün katkısıyla

²⁷ Robert Went, “Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar”, Çev: Emrah Dinç, Yazın Yayıncılık, Ekim, 2001, s.27.

²⁸ Ahmet, Şahinöz, “Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları**, İzmir,2002, s.1.

²⁹ Türkiye İhracatçılar Meclisi, “Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015”, s.8, (Çevrimiçi) <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ekonomi-ve-dis-ticaret-raporu-1.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

³⁰ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Kim İçin?**, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2010, s.116.

2010 yılından itibaren dünya mal ihracatı yeniden artış yaşamış ve günümüze kadar bu istikrarını devam ettirmiştir.³¹

Tablo 3: Dünya Ticaretine İlişkin 2015-2016 Yılı Tahminleri (%)

Mal Ticareti Artış Oranına İlişkin Tahminler (%)						Dünya Ticaret Hacmi
	Yıllar	İhracat		İthalat		
		Gelişmiş Ekonomiler	Yükselen Ekonomiler	Gelişmiş Ekonomiler	Yükselen Ekonomiler	
IMF	2016	3.4	4.8	4.2	4.4	4.1
DTÖ	2016	3.9	3.8	3.2	5.2	3.9

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı, **Ekonomik Görünüm**, Ekonomi Bakanlığı Yayını, Ankara, 25, Aralık,2015, s.5.

DTÖ'nün raporuna göre, dünya ekonomisinde 2008 krizinde sonra başlayan düşüş yavaş yavaş toparlanmaya başlamıştır. Ekonomideki bu canlanmaya rağmen dünya ticaretindeki artış son 20 yılın ortalaması olan %5.1' in altında kalmıştır. Tablo 3'ten de görüldüğü gibi, DTÖ tahminlerine göre 2016 yılında dünya ticaretinin hacmi %3.9, IMF'in göstericilerine göre ise bu rakam %4.1 artacaktır.³²

4. Türkiye Açısından Değerlendirme

Devletlerin, DTÖ gibi bir çok uluslararası kuruluşlara üye olurken kendi iç hukuklarını bu kuruluşların hukuksal yapısına uyumlu hale getirme zorunlulukları vardır. Çünkü, küreselleşen dünya düzeninde artık bir çok uluslararası anlaşma devletlerin yanısıra şahısları da oldukça ilgilendirmektedir ki, bu sebeple uluslararası

³¹ Türkiye İhracatçılar Meclisi, "Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015", s.14, (Çevrimiçi)<http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ekonomi-ve-dis-ticaret-raporu-1.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

³² T.C Ekonomi Bakanlığı, **Ekonomik Görünüm**, Ekonomi Bakanlığı Yayını, Ankara, 25, Aralık,2015, s.5.

hukukun iç hukuktan farklı bir düzene sahip olmaması uyumsuzlukların halli bakımından oldukça önem arz etmektedir.³³

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların, Türkiye hukukundaki yeri ise, 1982 Anayasa'sının 90.Maddesi'nde hükme bağlanmıştır.³⁴ Bu maddenin son fıkrasında belirtildiği üzere;

*“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”*³⁵

Söz konusu maddede belirtildiği gibi, usulüne göre kabul edilmiş milletlerarası anlaşmalar Türkiye açısından bağlayıcı niteliktedir ve yasalarla eşdeğerdedir. Yani, her hangi bir yasa hükmü ile, üsülüne göre yürürlüğe girmiş uluslararası anlaşma hükmünün çatışması durumunda, her iki yasa aynı değerde kabul edilerek uyumsuzluğun çözümü aranacaktır. Ancak, 2004 yılında yapılan düzenlemeye göre, temel hak ve özgürlükler konusunda çıkacak uyumsuzluklarda uluslararası hukuk öncelikli kabul edilmektedir.³⁶ Türkiye, DTÖ'ne 25.02.1995 tarihinde 22213 sayılı kararının Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiş ve Türkiye açısından DTÖ üyeliği TBMM'nin Anayasa'nın 90. Maddesi'nin 1. Paragrafında usule uygun olarak, Türk yasalarına değişiklik getiren bu anlaşmanın kabulüne ilişkin uygun bulma yasasını çıkarmasıyla tamamlanmıştır.³⁷ DTÖ Anlaşmaları'nın ise, Türkiye iç hukuku açısından doğrudan veya dolaylı uygulanabilirliğini gösteren her hangi bir hüküm bulunmamaktadır. Böyle bir hükmün bulunmaması, şahıs veya firmalara bazen DTÖ Anlaşmaları'na, bazen de iç hukuk mevzuatına dayanarak dava açmalarına olanak sağlamıştır. Nitekim, doktrinde tüzel kişilerin birbirilerine

³³ Sarıbeyoğlu, **a.g.e.**, s.238.

³⁴M. Sait Akman, “Hokey Sopaları, Küreselleşme ve Dünya Ticaret Sisteminin Geleceği: Deardoff'u Tamamlayıcı Notlar”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl:3, Sayı: 1-2, 2008, s.405.

³⁵ T.C Anayasası, 90. Madde.

³⁶ Sarıbeyoğlu, **a.g.e.**, s.245.

³⁷ 26.01.1995 tarihi ve 4067 sayılı DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Kanun, R.G. 29.01.1995-22186.

karşı açtıkları davalarda daha çok DTÖ Anlaşmaları'na esas alarak yaptıkları görülmektedir.³⁸

DTÖ Anlaşmaları'nın tüzel kişilere etkisi 31 Aralık 1995 tarihinde kabul edilmiş, Türkiye Ticari Haklarının Korunması hakkındaki mevzuat ile belirlenmiştir. Bu kanunda, başta dumping ve koruma tedbirleri olmakla dış ticaret politikası araçlarının iç pazarın koruması, ayrıca yurt dışı pazarlarda sıkça karşılaşılan ticari engellerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Yani, bu kanun hem ihracata, hem de ithalata uygulanabilmektedir. Türk hukukunda belirlenmiş bu kanun, DTÖ Anlaşmaları'na uyumlu bir şekilde düzenlenmiştir ve mal ticaretinin yanısıra hizmetler ticaretini de kapsamaktadır.³⁹ Görüldüğü gibi, uluslararası mevzuata uyumlu şekilde düzenlenen bu Yönetmelik vasıtasıyla, tüzel kişiler kendi devletlerinde başvuru yaparak karşılaştıkları ticaret engellerine karşı tedbir alınmasını talep edebilmektedirler. Devlet bu başvuruların ciddi olduğu ve devlet çıkarları açısından avantajlı olduğuna karar verirse DTÖ kapsamında Anlaşmazlıkların Halli Organı'nada (AHO) başvurabilmek hakkına sahiptir.⁴⁰

DTÖ'nün 2012 Yılı Raporu'na göre, bu zamana kadar AHO'na 454 şikayet dahil olmuştur. Bu şikayetlerin sadece 189'u gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin payına düşmektedir. GOÜ'ler kategorisine dahil olan ülkemiz ise, 1995 yılından günümüze kadar sadece 2 kez şikayet başvurusunda bulunmuş ve 9 kez şikayete taraf olmuştur. 1 Mayıs 2014 tarihi itibarile Türkiye, 63 uyuşmazlıkta üçüncü taraf olarak yer almıştır.⁴¹

Türkiye'nin taraf olduğu davalar kapsamında, Hindistan/Türkiye-Tekstil ve Giyim Ürünleri İthalatına Getirilen Kısıtlamalar ve ABD/Türkiye-Pirinç İthalatını Etkileyen Tedbirler davalarında panel oluşturulmuş ve Türkiye lehine karar kabul edilmiştir. Hindistan'la yaşanan davada Türkiye tarafı sonucu temyiz ettirmiş, ancak davayı kazanamamıştır. Öte yandan, ABD/Türkiye-Yabancı Film Gelirlerinin Vergilendirilmesi, Ekvador/Türkiye-Taze Meyve İthalat Usülleri, Hong Kong, Çin/Türkiye ve Tayland/Türkiye-Tekstil Giyim Ürünleri İthalatına Getirilen

---

³⁸ Kaya, **a.g.e**, s.182.

³⁹ Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Yönetmelik, Madde II ve III.

⁴⁰ Sarıbeyoğlu, **a.g.e**, s.250

⁴¹Ülkü Halatçı Ulusoy, **Dünya Ticaret Örgütü'nde Uyuşmazlıkların Çözüm Mekanizması**, Turhan Kitabevi, Ankara,2009, s.256.

Kısıtlamalar, Breziya/Türkiye-Çelik ve Demir Boru Ekleme Parçaları Üzerindeki Anti-Damping Vergisi Uygulanması, Güney Afrika/ Türkiye-Türk Menşeli Battaniye İthalatında Uygulanan Anti-Damping Vergisi ve son olarak Macaristan/Türkiye-Evcil Hayvan Maması İthalatının Yasaklanması davalarında panel oluşturulmamış ve dava danışma aşamasında çözüme kavuşturulmuştur.⁴²

---

⁴² Kaya, **a.g.e**, s.197.
Saribeyoğlu, **a.g.e**, s.253-270.

Sonuç

I. ve II. Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribatları gidermek, uluslararası ticareti canlandırmak, özellikle de, II. Dünya Savaşı'nda yıkılan Avrupa'yı kalkındırmak amacıyla düzenlenen Bretton Woods konferansında, GATT, IMF ve WB oluşturularak uluslararası sistemin temelleri atılmıştır. Korumacılığı azaltarak ve gümrük oranlarını indirerek uluslararası ticareti canlandırmayı amaçlayan GATT 47 Anlaşması, geçen süre zarfında anlaşma niteliğinden öteye gidemediği için yaptırım gücü sınırlı kalmıştır. Öte yandan, IMF'in verdiği uzun vadeli krediler vasıtasıyla ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmış ancak, ilerleyen zamanda verilen kredilerin tahsilatında sorunların yaşanması ve anlaşma esasında kurulan uluslararası düzende oluşabilecek uyuşmazlıkların çözümü için hukuksal altyapısı olan bir örgütün varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, 12 Nisan 1994 yılında 125 üye devletin katılımı ile GATT'ın dönüştürülmesi ile DTÖ kurulmuştur. Kurucu anlaşma vasıtasıyla, DTÖ'nün yapısı, işleyiş ve üye olma şekli, karar alma organları ve anlaşmazlıkların halli mekanizması düzenlenmiştir.

Dünya Ticaretinin düzenlenmesi bağlamında oluşturulan GATT-DTÖ sisteminin oluşturduğu kurallar ve sözleşmelerle 1947 yılında dünyada ortalama %40 olan sanayi ürünleri gümrük vergisi, 1960'ların sonunda %10'a, 1990 yılında %5'e ve 2006 yılında ise %3'e kadar indirilmiştir. Oluşturduğu küresel ticareti hukuki sistemi dünya ticaretinin dünya üretiminden daha fazla artmasını sağlamış ve 1950 yılında dünya ihracatının dünya GSMH'na oranı %5.5 oranındayken, 2005 yılında bu rakam %19.4'e yükselmiş, 2014 yılında ise yaklaşık olarak %24 seviyesine ulaşmıştır. Dünya ticaretinde yaşanan olumlu gelişmelere rağmen GÜ'ler ve GOÜ'ler arasındaki uçurumun giderek büyümesi, ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğinin günden güne artması, zaman içerisinde DTÖ'nün, GÜ'in çıkarlarını koruduğu ve bu ülkeler tarafından yönetildiği görüşlerini yaygınlaştırmış, son yıllarda DTÖ'ne olan güveni azaltmaya başlamıştır. Diğer taraftan GOÜ ve AGÜ'in üzerinde hassasiyetle durduğu tarım konusunda X. Nairobi Bakanlar Konferansı'nda tarım sübvansiyonlarının kaldırılması olumlu ve DTÖ'nün geleceği açısından umut verici bir gelişme olmuştur.

DTÖ'nün mal, hizmet ve fikri mülkiyet hakları gibi geniş alanları kapsamaması, verdiği kararların "tek taahhüt" ilkesine dayanarak uygulaması ve kendi bünyesinde farklı

çıkart ve kültüre sahip 161 devleti barındırması, kararların alınması bakımından oldukça güçlük doğurmaktadır.

GATT-DT sistemi içerisinde Türkiye, Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması kapsamında toplam 9 kez davalı taraf olmuştur. Genel olarak bakıldığı zaman, Türkiye'nin davacı taraf olarak yer aldığı uyuşmazlık sayısının davalı taraf olarak yer aldığı uyuşmazlık sayısına oranla fazla olduğu görülmektedir. Ancak, Türkiye'nin davalı taraf olarak katıldığı 9 şikayetin 3'nn Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası'na uyum kapsamında ortaya çıkması bu sayının 6'ya inmesine sebep olmuştur. Çalışma sırasında belirtildiği gibi, bu 6 şikayetin 2'si panel aşamasına gelmeden karşılıklı şekilde çözüme kavuşturulmuş, diğer 2 davada ise, davacı taraf danışma talebinden sonra şikayetlerinin takibini bırakmışlardır. Yani, Türkiye'ye karşı açılan şikayet davalarının yalnız ikisinde dava danışma aşamasından öteye gitmiş ve panel kurulmuştur. Türkiye 2 uyuşmazlıkta ise davalı taraf olarak yer almış ve dava panel aşamasında kaybedilmiştir. Türkiye, kaybettiği veya karşılıklı uzlaşma sağlanan davalardan çıkan sonuçları eksiksiz yerine getirmiştir. Sonuç itibariyle, Türkiye taraf olduğu uyuşmazlıkların genelinde hukuksal süreç yerine diplomatik siyaseti tercih etmiş ve bu politikasıyla kazançlı çıkmıştır.

KAYNAKÇA

AKDER, A. Halis, “Dünya Ticaret Örgütü’nün 2004 Yeni Çerçeve Anlaşması”, (Çevrimiçi)<http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyay/eylul2004/goruseylul2004.html> , (Erişim Tarihi 15.12.2015)

AKMAN M. Sait , “Hokey Sopaları, Küreselleşme ve Dünya Ticaret Sisteminin Geleceği: Deardoff’u Tamamlayıcı Notlar”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Yıl:3,S.1-2, 2008, 25-56.

AKMAN, M. Sait ve BOZKURT, Aran , “DTÖ Nairobi Bakanlar Konferansı ve Dünya Ticaretinin Geleceği”, TEPAV Değerlendirme Notu, Aralık, 2015,1-9.

ATEŞ, Davut, Uluslararası Örgütler; Devletlerin Örgütlenme Mantığı, Dora Yayınları, Bursa, 2012.

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, “Dünya Ticaret Örgütü”, (Çevrimiçi) <http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Menu/18/Dunya-Ticaret-Orgutu> (Erişim Tarihi 15.12.2015)

AYDIN, Ceren, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Müzakereleri, AB ve Türkiye'nin Pozisyonları, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Tarım ve Balıkçılık Dairesi Uzmanlık Tezi, Mayıs, Ankara,2004.

AYDOĞAN, Metin, Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye, 20.yy'ın Sorgulanması, Cilt II, Otopsi Yayınları, İstanbul, 1999.

ÇEŞTEPE, Hamza, “Dünya Ticaret Örgütü: Anlaşmadan Kurula”, Ekonomik Entegrasyonlar Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, ed. Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu, Ekin Basım Yayın, Bursa, Ekim,2013.

DALAR, “Mehmet, Dünya Ticaret Örgütü: Bağlantı Sorunu Açısından Bir Dönüşüm Analizi”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXV, Sayı 2, 2006,125-157.

DTÖ Kurucu Anlaşması, Mükerrer Sayılı Resmi Gazete, S.22213, 25, Şubat, 1995.

ERTÜRK, Emin, Uluslararası İktisat Teori ve Politika, Alfa Yayınları, İstanbul, Nisan, 2010.

HOEKMAN, Bernard, The WTO: Function and Basic Principles, Bernard H, Aaditya Mattoo ve Philip English (der), Development, Trade and The WTO, A.Handbook, Wash.D.C; World Bank, 2002,41-50.

KARLUK, Rıdvan, Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar, Turhan Kitabevi, Ankara,2002.

KAYA, Talat, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşmalarının İç Hukukta Uygulanması, Legal Yayıncılık A.Ş, İstanbul, 2015.

SARIBEYOĞLU, Meltem, Uluslararası Ekonomi Hukuku Açısından Dünya Ticaret Örgütü Gümrük Birliği ve Türkiye, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2010.

ŞAHİNÖZ, Ahmet, “Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2002, 1-13.

T.C Anayasası, T.C. Resmi Gazete, S.17844/18.10.1982.

T.C Ekonomi Bakanlığı, “Ekonomik Görünüm”, Ekonomi Bakanlığı Yayını, Ankara, 25, Aralık,2015, 1-60.

Türkiye İhracatçılar Meclisi, “Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015”, (Çevrimiçi) <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ekonomi-ve-dis-ticaret-raporu-1.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Türkiye’nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Yönetmelik, Mükerrer Sayılı Resmi Gazete, S.22510/31.12.1995.

ULUSOY, Ülkü Halatçı, Dünya Ticaret Örgütü’nde Uyuşmazlıkların Çözüm Mekanizması, Turhan Kitabevi, Ankara,2009.

UZUNOĞLU, Sadi ve ALKIN, Kerem, GÜRLESEL Can Fuat ve CİVELEK Uğur, "Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma", İTO Yayınları, İstanbul,2001,41-89.

WENT, Robert, “Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar”, Çev: Emrah Dinç, Yazın Yayıncılık, Ekim, 2001.

WTO, Ministerial Conference 10th Nairobi : WTO Members Secure “Historic” Nairobi Package For Africa And The World, 19,Aralık,2015, (Çevrimiçi)

https://www.wto.org/english/news_e/news15_e/mc10_19dec15_e.htm (Erişim Tarihi: 10.03.2016)

WTO, Ministerial Conferences, (Çevrimiçi)
https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm (Erişim Tarihi: 21.01.2016)

WTO, Ministerial Conferences: Documents of the Nairobi Ministerial Conference, WT/MIN(15)/W/48, 19, Aralık,2015.

WTO, Ministerial Conferences: Tenth WTO Ministerial Conference, (Çevrimiçi)
https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/mc10_e.htm (Erişim Tarihi: 10.03.2016)

WTO, Understanding The WTO: Basic, Principle of The Trading System, (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm (Erişim Tarihi: 18.11.2015)

WTO, Understanding The WTO: The Agreements, Agriculture: Fairer Markets for Farmers (Çevrimiçi)
https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm (Erişim Tarihi: 03.01.2016)

YELDAN, Erinç, Küreselleşme Kim İçin?, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2010.